

Formation of Foreign Students' Russian Professional Communicative Competence: Psychological and Pedagogical Aspects

Nikolayenko Vita Valentinovna

*Dragomanov National Pedagogical University (Kiev, Ukraine) Phd, Associate professor,
Institute of Foreign languages*

Abstract

The article deals with the issue of professionally-oriented teaching Russian to foreign students as a psychological and pedagogical problems that needs to update the process of learning Russian language in non- linguistic university. The author analyses various view-points existing among scientists in pedagogy. The theoretical analysis of scientific literature, works on this issue are represented. Such methodological terms in teaching as “education”, “training”, “professional learning”, “vocational guidance”, “vocational orientation” are generalized from the modern point of view. The concepts relating to vocational oriented education are considered. The paper also stresses that communication in a foreign language becomes the important element in professional activity of future specialists.

It is proved that investigating the issues of teaching Russian language for specific purposes in the modern universities is carried out within the number of major research areas – competency, technology, resource and content. The achievements clearly show the important role of language learning in the process of teaching modern professionals and didactic potential of the subject area of “Russian as a foreign language” within the integrative model of the higher professional education.

Keywords: communicative competence, Russian language vocational communicative competence, professionally oriented education, psychological and pedagogical factors, linguistic identity.

УДК 811.161.1. : 37.015.3

I. Актуальність статті. Специфіка професійно-орієнтованого навчання російської мови як іноземної полягає в тому, що в цьому випадку педагогічний процес спрямований на кінцевий результат навчання студента у вузі – його майбутню професію, яка в підсумку стане сферою докладання всіх отриманих знань, вмінь, навичок і перевіркою їхньої дієвості. Можна стверджувати, що професійно - орієнтоване навчання російської мови являє собою спеціально організований процес орієнтації цілей, змісту, форм, методів і засобів навчання на майбутню спеціальність студентів і підпорядковується рішенням проблеми формування професійно- комунікативних вмінь і навичок іноземних студентів. Його результатом є сформованість професійно-комунікативної компетенції у випускників вишів, готових

здійснювати професійну діяльність в умовах нового полікультурного і полімовного простору.

Метою нашої статті виступає розгляд психолого-педагогічних засад формування російськомовної професійно-комунікативної компетенції іноземних студентів на сучасному етапі розвитку освіти.

II. Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел та нормативних документів показав, що окреслене питання розглядається з різних позицій і взаємопов'язане з таким категоріально-понятійним рядом як: *освіта, професійна освіта, навчання, професійне навчання, професійна орієнтація, професійна спрямованість*. Щоб розмежувати дані поняття і виявити їх суть доцільно дати визначення кожній з цих категорій.

Узагальнюючи різні трактування терміна “освіта”, що представлені в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних авторів (В.П.Андрущенко, В.І.Луговий, В.І.Гончаров, Л.В.Бабух, Б.С.Гершунський, О.Ф.Лосєв, В.А.Сластенін, В.С.Безрукова, О.В.Яковлева, М.А.Лукашенко, Н.А.Селезньова та ін.), можна розглядати його як процес, спосіб соціалізації людини, формування її суспільного і духовного життя, культурних перетворень, спосіб входження людини у світ науки, культури, формування характеру, моральних якостей, що забезпечують можливості для особистісного та професійного розвитку, саморозвитку творчої особистості. Освіта є складною структурою і включає в себе процес навчання і результат навчання, тобто не можна отримати освіту без цілеспрямованого процесу навчання [1].

Питання аналізу і оцінки поняття “навчання”, знайшли своє відображення у працях низки авторів (В.В.Биков, В.А.Сластенін, С.Д.Смірнов, Г.С.Жукова, Є.В.Комарова), тому можна в цілому розглядати його як спільну діяльність студента і викладача, спрямовану на досягнення навчальних цілей, оволодіння знаннями, вміннями та навичками, окресленими навчальними планами та програмами, враховуючи спеціалізацію навчання; як процес стимулювання та управління зовнішньою і внутрішньою активністю студента, в результаті якого відбувається освоєння людського досвіду.

Аргументованим є також підхід вітчизняної дослідниці Л.В.Петько до обґрунтування актуальності та доцільності навчання майбутніх випускників університету в професійно орієнтованому іншомовному навчальному середовищі у площині *освітній простір – освіта – освітня система – освітнє середовище* (ОС), яка визначила структурні компоненти та чинники ОС та запропонувала класифікацію моделей ОС [10, с. 112–113; 11].

У контексті нашого дослідження слід також розкрити поняття “професійна освіта”. У науковців існують різні точки зору щодо цього поняття. Зокрема, С.Я.Батишев, А.М.Новіков відзначають, що вища професійна освіта є однією зі складових у системі освіти і при її динамічному розвитку необхідно враховувати: національний досвід, світові тенденції розвитку; інтеграцію освіти, науки і виробництва; розвиток креативного характеру професійної освіти; взаємодію ринку освітніх послуг з ринком праці [2].

Як зазначає О.М.Лейбович, однією з основних цілей професійної освіти є створення умов для оволодіння професійною діяльністю, отримання кваліфікації відповідно до інтересів і здібностей людини, оволодіння встановленими компетенціями, беручи до уваги спеціальність студентів [7].

Розглядаючи дане поняття з точки зору психології, багато вчених вважають, що невід’ємною його складовою є розвиток особистісних якостей, які визнаються важливими для здійснення успішної професійної діяльності [4].

Таким чином, професійна освіта характеризується підвищенням професійного рівня і розвитком професійно-особистісних якостей іноземних студентів. Тоді як, на відміну від професійної освіти, термін “професійне навчання” трактується як керований педагогічний процес придбання знань, умінь, навичок у певній професійно трудовій галузі.

Розглядаючи психологічні характеристики професійного навчання, А.К.Маркова відзначає, що на кожному етапі професійного навчання важливо не тільки передбачити формування певних знань і умінь, а й послідовно розвивати особистісні якості та здібності студента, задовольняти його потреби в самореалізації. Автор зазначає, що, у процесі формування і розвитку психологічних якостей

майбутнього фахівця, важливо стимулювати насамперед мотиваційну сферу (ціннісні орієнтації професії, сенс професії, мотиви, цілі, емоції, установку на адаптацію), а потім на її основі – операціональну сферу (професійні знання, професійні здібності, професійні дії, професійне мислення, професійні технології) [8].

Зазначимо, що у дослідженнях з психології та педагогіки відзначений зв'язок поняття “професійне навчання” з поняттями “професійна орієнтація” і “професійна спрямованість”.

Існують різні трактування професійної орієнтації в залежності від того, в якому контексті застосовується це поняття. У тлумачних словниках російської мови термін “орієнтування” виходить із значення дієслова “орієнтувати”: допомагати комусь розібратися в чому-небудь; ставити перед ким-небудь певну мету, завдання; вказувати кому-небудь напрямок подальшої діяльності.

У психології термін “орієнтація” вживається, коли мова йде про визначення власного місцезнаходження в “просторі”, положення в ситуації вибору [12, с. 135].

Е.Ф.Зеер пропонує кілька визначень даного поняття, одне з них таке: *“професійна орієнтація являє собою сукупність педагогічних і психологічних заходів та комплексу інформації різного роду, спрямованих на прийняття рішення з придбання студентами тієї чи іншої спеціальності, а також на вибір оптимального для досягнення цієї мети шляху подальшої професійної освіти”* [6, с. 79].

Ми дотримуємося тієї думки, що орієнтування особистості в педагогічному сенсі – це надання їй допомоги в усвідомленні та адекватному оцінюванні навчального матеріалу, активізації певної предметної діяльності, визначенні напрямку особистісного становлення, аналізі проблемної ситуації та отриманні про неї відомостей, плануванні відповідних дій, їх контролю, успішному досягненні якої- небудь мети, тощо.

Наприкінці 1990-х рр. активно розроблялися нові принципи і підходи до професійної освіти. В якості основних принципів нової освітньої парадигми називаються: розвиток особистості студента; формування компетентностей, визначення компетенцій і соціально значущих якостей студента як особистості, здатної до самовизначення, саморегуляції і самоактуалізації; урахування

індивідуально-психологічних особливостей студентів, їхніх потреб у самореалізації; послідовність всіх рівнів освіти (загальної, початкової, середньої спеціальної та вищої) [6].

Ряд авторів, досліджуючи процес професійного навчання, виділяють і таке поняття, як “професійно-орієнтоване навчання”, яке в більшості випадків відноситься до навчання іноземної мови.

Проблема професійно орієнтованого навчання є предметом спеціального і постійного розгляду, оскільки вимагає такої організації процесу навчання, при якому студент стає суб'єктом освітньої діяльності, результатом якої є набуття знань, умінь, навичок, необхідних у майбутній професійній діяльності; особливу увагу при такому підході слід приділяти розвитку індивідуальності студента (Н.А.Бахольская, Б.В.Беляев, В.В.Грачов, І.А.Зимова, А.А.Леонт'єв, П.І.Образцов). Розвиток особистості студентів пов'язаний насамперед з реалізацією їхніх можливостей в навчанні, орієнтованому на виконання ними практичних завдань, які формують професійні навички.

З точки зору А.А.Вербицького, слід організувати таке навчання, яке забезпечує перехід, трансформацію одного типу діяльності (пізнавальної) в інший (професійний) з відповідною зміною потреб і мотивів, мети, дій (вчинків), засобів, предмета і результату, тобто має виражену професійну орієнтацію [3].

Однією з цілей професійно-орієнтованого навчання є забезпечення інтелектуального і морального розвитку людини на основі залучення її в самостійну цілеспрямовану діяльність в різних галузях знань, за допомогою поєднання інноваційних педагогічних, інформаційних та професійно-орієнтованих технологій, методів і засобів навчання, створення ситуацій включення студентів в різні види діяльності (спілкування, вирішення проблем, дискусії, диспути, виконання проєктів, тощо) і формування у них значущих для майбутньої професійної діяльності якостей особистості.

Більшість авторів вказують на взаємозв'язок і взаємодію особистості та діяльності в цілісній системі професійного навчання. Так, І.А.Зимова, посилаючись на ідеї А.Н.Леонт'єва, С.Л.Рубінштейна, зазначає, що розмежування особистості та діяльності чи психологічних і педагогічних характеристик фахівця є “умовним”, тому що обидва компоненти нерозривно пов'язані один з одним в силу того, що *“особистість*

виступає суб'єктом діяльності, яка, в свою чергу, поряд з дією інших чинників, наприклад спілкування, визначає особистісний розвиток її як суб'єкта" [13, с. 34]. У свою чергу, А.К. Маркова вважає, що процес взаємодії особистості та діяльності супроводжується зростанням самосвідомості, мотивації, засвоєнням норм і цінностей професії [8].

Отже, аналіз науково-методичної, психолого-педагогічної літератури показав, що термін "професійно-орієнтоване навчання" у більшості випадків застосовується для позначення процесу викладання іноземної мови, орієнтованого на вивчення професійної лексики, читання наукової літератури за фахом, розвитку професійної комунікації. Так, П.І.Образцов розуміє під *"професійно орієнтованим навчанням, таке навчання, яке ґрунтується на врахуванні потреб студентів у вивченні іноземних мов, що диктуються особливостями майбутньої професії, які, в свою чергу, вимагають його вивчення"* [13, с. 14].

Очевидно, що професійна спрямованість діяльності вимагає, по-перше, інтеграції дисципліни "іноземна мова" (у нашому випадку російська мова) з профільючими дисциплінами; по-друге, ставить перед викладачем завдання навчити майбутнього спеціаліста на основі міжпредметних зв'язків використовувати іноземну мову як засіб систематичного поповнення своїх професійних знань, а також як засіб формування професійних умінь і навичок.

Таким чином, стає очевидним, що необхідно змінити мету викладання і перетворити російську мову зі спеціальності в мову для спеціальності з урахуванням специфіки обраної професії.

Огляд психолого-педагогічної літератури показує, що при організації професійно-орієнтованого навчання іноземної мови необхідно вирішити цілий ряд психолого- педагогічних завдань: визначити мету, забезпечити мотивацію студентів, провести відбір і структурування навчального матеріалу на основі міждисциплінарної інтеграції, врахувати психологічні характеристики особистості, виділити і застосувати результативні підходи до навчання, створити і реалізувати організаційно-педагогічні умови для здійснення такого типу навчання.

Окресливши мету професійно орієнтованого навчання, слід звернути увагу на підвищення навчальної мотивації студентів. Торкаючись питань мотивації,

встановлено, що проблема підвищення мотивації студентів у процесі навчання відображена у багатьох дослідженнях Г.А.Китайгородської, Н.Р.Мухтарової, Е.С.Полат, які розглядають її як організований процес, спрямований на формування у студентів усвідомленої потреби, необхідності професійно-орієнтованого навчання, безперервний психолого-педагогічний вплив, що сприяє підтриманню у студента високого рівня мотивації впродовж всього навчального процесу. Основним завданням професійно-орієнтованого навчання іноземної мови стає наближення змісту і методів його викладання до практичних потреб студентів. У першу чергу це відноситься до відбору матеріалу, його критичного осмислення, обліку професійної специфіки і рівню мовної компетенції студентів [9, с. 6].

Відбір змісту навчання на основі міждисциплінарної інтеграції передбачає упорядкування, узгодження, взаємодоповнення і збагачення змісту науковими знаннями різних навчальних предметів, що виражається у вигляді інтегрованих предметів і програм дозволяє включити студента в комунікацію, підвищити мотивацію вивчення російської мови. При цьому підхід до відбору змісту повинен бути орієнтований на останні досягнення в тій чи іншій сфері людської діяльності, висвітлювати наукові досягнення в сферах, безпосередньо відображати професійні інтереси.

Одним із завдань при організації професійно-орієнтованого навчання є збагачення змісту і структурування навчальної інформації. Відповідно до змісту навчальної програми, матеріал можна структурувати по розділах, блоках, модулях. На наш погляд, поняття “розділ”, “блок”, “модуль” ідентичні, оскільки кожне з них представляє вивчення певного обсягу матеріалу відповідно до обраної теми. З точки зору Є.В.Лопанова, модульна модель навчального процесу дозволяє змінити структуру аудиторного та позааудиторного навантаження у бік збільшення самостійної роботи учнів з навчально-методичною літературою та електронними освітніми ресурсами. При такому підході частка лекційних занять неухильно скорочується, а практичних (практик, семінарських занять, тренінгів), що передбачають більш тісну взаємодію студента та викладача, орієнтоване на придбання професійних навичок (компетенцій), істотно зростає.

Проведений аналіз дозволив нам конкретизувати зміст поняття “професійно орієнтоване навчання студентів”, яке розглядається нами як *спеціально організований процес, при якому мета, зміст, завдання і способи навчання спрямовані на розвиток професійно орієнтованих знань, практико-орієнтованих умінь, навичок мовленнєво- розумової діяльності, когнітивного мислення при роботі з професійною інформацією, при вирішенні професійно орієнтованих ситуаційних завдань.*

Таким чином, аналіз психолого-педагогічних досліджень проблеми професійно орієнтованого навчання російської мови як іноземної у немовних вузах показав, що ця проблема є психолого-педагогічною, отже вимагає врахування як психологічних чинників, таких як особистісні характеристики студентів (мотивація, готовність до навчання іноземних мов, активність, самостійність, здатність до аналітико-синтетичної роботи), так і необхідності дотримання спеціально організованого цілеспрямованого педагогічного процесу, що включає в себе підходи, принципи, організаційно-педагогічні умови, методи, прийоми, а також наявність засобів для реалізації цілей і завдань професійно-орієнтованого навчання з урахуванням специфіки майбутньої професії іноземних студентів.

References

1. Andyeva M.S. *Konstitutsyonno-pravovye osobennosti obrazovaniya kak ob'ekta upravleniya* (Constitutional and legal aspects of the formation as an object management) / *Pravo y obrazovanye.* – 2003. – № 5. – S. 57–75.
2. Batyshev S.Ya. *Professyonal'naya pedahohyka: uchebnyk dlya studentov, obuchayushchykhya po pedahohycheskym spetsyal'nostyam y napravleniyam;* (Professional Pedagogy textbook for students enrolled in the teaching professions and directions) red. S.Ya. Batysheva A.M. Novykova. –3-e izd, pererabot. – M. : Yzd-vo ЭНВЕС, 2009. – 455 s.
3. Verbytskyu A.A. *Ynoyazychnye kompetentsyy kak komponent obshchey professyonal'noy kompetentsyy ynzhenera: problemy formirovaniya* (Foreign-language competence as a component of the overall engineer's professional competence: problems of formation) / A.A.Verbytskyu, V.F.Tenyshcheva // *Vysshee obrazovanye sehodnya.* – 2007. – № 12. – S. 27–31.
4. Horlyakov P.Yu. *Ponyatye kompetentnosti y osobennosti professyonal'no oryentyrovannoho obucheniya ynostrannomu yazyku* (The concept of competence and the features of professionally oriented foreign language teaching) // *Obshchestvo. Sreda. Razvytye.* – 2010, № 3. – S. 119–120.

5. Zhukova H.S., Nykytyna N.Y., Komarova E.V. *Tekhnolohyya professyonal'no-oryentyrovannoho obuchenyya* (Professionally-based learning technologies): ucheb. posobyе. – M. : Yzdatel'stvo RHSU, 2012. – 165 s.
6. Zeer E.F., Pavlova A.M., Symanyuk E.E. *Modernyzatsyya professyonal'noho obrazovanyya: kompetentnostnyy podkhod* (Modernization of vocational education: competence approach). – M., 2005. – 216 s.
7. Leybovych A.N. *Professyonal'nye standarty: razrabotka y vnedrenye: doklad na zasedanyy ASY* (Professional standards: development and implementation: report on the meeting of ASI) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa : <http://prof-standart.org>.
8. Markova A.K. *Psykholohyya professyonalizma* (Psychology of professionalism). – M. : Mezhdunarodnyy humanyarnyy fond «Znanye», 1996. – 312 s.
9. Mukhtarova N.R. *Ponyatyе professyonal'no-oryentyrovannoho obuchenyya ynostrannomu yazyku na neyazykovykh fakul'tetakh vuzov* (The concept of professionally oriented learning a foreign language at language faculties of universities) // Vestnyk MHHU ym. M.A. Sholokhova. Fylohohycheskye nauky, 2009. – № 2. – S. 95–102.
10. Pet'ko L.V. *Pedagogichna sutnist' u vyznachenni ponjattja «osvitnje seredovyshhe»* (Pedagogical Point of Learning Environment in the Theoretical Approaches) / Gumanitarnyj visnyk DVNZ «Perejaslav-Hmel'nyckyj derzhavnyj pedagogichnyj universytet imeni Grygorija Skovorody»: zbirnyk naukovykh prac'. – Vyp. 34. – Perejaslav-Hmel'nyckyj, 2014. – S. 109– 118.
URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7452>
11. Pet'ko L.V. *Imperatyv globalizacijnyh perspektyv – formuvannja profesijnno sprjamovanogo inshomovnoho navchal'nogo seredovyshha v umovah universytetu* [The imperative of globalization perspectives – the forming of the professionally directed foreign language educational environment in the conditions of university] / Pedagogika vyshhoi' ta seredn'oi' shkoly: zb.nauk.prac' ; za red. Z.P.Bakum. – Kryvoriz'kyj pedagogichnyj instytut DVNZ «Kryvoriz'kyj nacional'nyj universytet». – Vyp. 41. – Kryvyj Rig : Drukarnja Romana Kozlova, 2014. – S. 254–261.
URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7453>
12. *Psykholohycheskyy slovar* (Psychological Dictionary) [red. V V. Davydov [y dr.]. – M. : Pedahohyka, 1983. – 448 s.
13. Obraztsov P.Y., Yvanova O.Yu. *Professyonal'no-oryentyrovannoe obuchenye ynostrannomu yazyku na neyazykovykh fakul'tetakh vuzov* (Professionally oriented learning a foreign language at language faculties of universities). – Orel : OHU, 2005. – 114 s.

Translation of the abstract, keywords and references to Ukrainian and Russian

Ніколаєнко Віта Валентинівна. Формування професійної російськомовної комунікативної компетенції іноземних студентів: психолого-педагогічний аспект.

Анотація

У статті розглянуто питання щодо професійно-орієнтованого навчання російської мови студентів-іноземців як психолого-педагогічна проблема, яку необхідно актуалізувати у процесі організації навчання російській мові в немовному вузі. Представлено теоретичний аналіз наукової літератури, робіт окресленої проблеми, проаналізовано категорії (поняття), що відносяться до професійно орієнтованого навчання, в результаті чого виявлено сутність і уточнено зміст даного поняття.

Ключові слова: комунікативна компетентність, російськомовна професійно-комунікативна компетентність, професійно орієнтоване навчання, психолого-педагогічні чинники, мовна особистість .

ЛІТЕРАТУРА

1. Андиева М.С. Конституционно-правовые особенности образования как объекта управления / М.С.Андиева // Право и образование. – 2003. – № 5. – С. 57–75.
2. Батышев С.Я. Профессиональная педагогика: уч. для студ., обучающихся по пед. специальностям и направлениям / С.Я.Батышев ; под ред. С.Я.Батышева А.М.Новикова. – 3-е изд., перераб. – М. : Изд-во ЭГВЕС, 2009. – 455 с.
3. Вербицкий А.А. Иноязычные компетенции как компонент общей профессиональной компетенции инженера: проблемы формирования / А.А.Вербицкий, В.Ф.Тенищева // Высшее образование сегодня, 2007. – № 12. – С. 27–31.
4. Горляков П.Ю. Понятие компетентности и особенности профессионально-ориентированного обучения иностранному языку / П.Ю.Голяков // Общество. Среда. Развитие. – 2010. – № 3. – С. 119–120.
5. Жукова Г.С., Никитина Н.И., Комарова Е.В. Технологии профессионально-ориентированного обучения: учеб. пособ. / Г.С.Жукова. – М. : Издательство РГСУ, 2012. – 165 с.
6. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход / Э.Ф.Зеер, А.М.Павлова, Э.Э. Сыманюк. – М., 2005. – 216 с.
7. Лейбович А.Н. Профессиональные стандарты: разработка и внедрение: доклад на заседании АСИ/ А.Н.Лейбович [Электронный ресурс] / А.Н. Лейбович. – Режим доступа : <http://prof-standart.org>.
8. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.
9. Мухтарова Н.Р. Понятие профессионально-ориентированного обучения иностранному языку на неязыковых факультетах вузов / Н.Р.Мухтарова // Вестник МГГУ им. М.А.Шолохова. Филологические науки, 2009. – № 2. – С. 95–102.
10. Петько Л.В. Педагогічна сутність у визначенні поняття «освітнє середовище» / Л.В.Петько // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: збірник наукових праць. – Вип. 34. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 109–118.
URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7452>
11. Петько Л.В. Імператив глобалізаційних перспектив – формування професійно спрямованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Педагогіка вищої та середньої школи: зб.наук.праць ; за ред. З.П.Бакум. – Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет». – Вип. 41. – Кривий Ріг : Друкарня Романа Козлова, 2014. – С. 254–261.
URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7453>
12. Психологический словарь / под ред. В. В. Давыдова [и др.]. – М. : Педагогика, 1983. – 448 с.
13. Образцов П.И., Иванова О.Ю. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов / П.И.Образцов, О.Ю.Иванова. – Орел : ОГУ, 2005. – 114 с.